

ליקוט בעניני חנוך

מתוך שיחות

נכתב ע"י אחד השומעים

ניתן להשיג
את הספר דברי חיזוק והדרכה
ואת החוברות בכתובות דלהלן

זכרון יעקב : רח' הזית 2 משפ' גריינמן

בני ברק :

פ. כץ : רח'
גניחובסקי 21
משפ' פרידמן
0527668996

רח' רנזנהיים 7
משפ' גריינמן
0527183997

הלפרין 1
קומה ב'

רבי עקיבא 54
משפ' שכטר

רח' אלחריזי 3
משפ' פוליקמן

חידושי הרי"מ 3
קומה ב'

אחיסמך

הרב י. זילבר 03-6188879
הרב י. קול : 0556792223

אזור הנגב

הרב א. קארני:
0548530503

מודיעין עלית :

הרב א. אייזנר
05331-09964
ניתן להשאיר הודעה

ירושלים

הרב לובצקי
0533147220

מפתח הענינים

ליקוט מתוך שיחות

- א והודעתם לבניך.
- ב ההשקעה הגדולה לחינוך הבנים - חינוך האב.
- ב להשקיע שידעו את החומר הנלמד במקומות הלימוד.
- ג להשקיע מאמץ שיהיו מחוברים ללימוד ולהתפלל על כך.
- ג לפעמים יש תועלת בהכנה קודם הלימוד בחיידר.
- ד לעולם אין מפסידים מללמוד עם הילדים.
- ד צריך להתאמץ.
- ה להתעמק לדעת היכן הבעיה.
- ה יחזור הדברים בפיו.
- ה ידיעת הש"ס.
- ו להתאים הדרישות לפי טבעו.
- ו להבחין בין התנהגות ילדותית להתנהגות שאינה ראויה.
- ו להתייחס לחינוך בהתייחסות טהורה בלי שיקולים אישיים.
- ו להתייחס לשליחות כראוי.
- ז ללמוד עם הילד ביישוב ובנחת.
- ז איש את רעהו יעזרו.
- ח שמירה על כבוד המחנך.
- ט להכניס שמחה בתורה ובמצוות.
- י שלא לשחוק את רגש עדינות הנפש.

הנהגת התורה והמצוה

- א. שורש פורה ראש ולענה יג.
- ב. עבודת השם בשמחה יד.
- ג. להנהיג המצוות מתוך הבנה טז.

ד. הכח של מי שעושה מתוך הבנה כנגד הכח של מסירות נפש מז
ה. סיכום הדברים יז
ו. השמחה שבזהירות בכשרות המאכלות יח
השגחה פרטית יט

ליקוט מתוך מכתבי התעוררות בעניני חינוך

א. יסוד עם ישראל בחינוך כא
ב. הילדים מתחנכים גם ממה שלא בדרך לימוד כא
ג. ללמד גמרא בגיל צעיר כא
ד. חשיבות שנה של לימוד בימי הילדות וההשפעה לכל החיים כב
ה. חינוך - לא לשתף שיקולים של כסף, במה שאפשר לשפר כב
ו. לא להתחשב בכסף ביסודי הדת כב
ז. לא להתחשב בחוסר נעימות במה שנוגע לבניו כג
ח. ללמד מתוך שמחה כג
ט. השפעת ספרי לימוד של מינים כג
י. כיבוד אב ואם כד
יא. ימי הנעורים כד
יב. אלו שזכו לכבוש יצרו בימי נעוריהם - לעומת האחרים כד
יג. תחילת דרכם של החכמים כה
יד. חובת ידיעת התורה בגיל צעיר כה
טו. ניצול ימי הנעורים כו
טז. ימי הנעורים - הליכה בתלם כז
יז. התעסקות בקירוב על חשבון לימוד התורה של צעירים ואברכים כח

ליקוט מתוך שיחות

והודעתם לבניך

א. מסירת התורה באופן היותר מושלם היא כשעוברת מאב לבנו, והדברים מבוארים במקראות ובגמרא, והודעתם לבניך, ושיננתם לבניך.

ברכות כ"א ב' דאמר ריב"ל כל המלמד לבנו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו קבלה מהר חורב שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך וכתוב בתריה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב.

ובקידושין ל' א' ומה אני מקיים והודעתם לבניך ולבני בניך לומר לך שכל המלמד את בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו למדו לו ולבנו ולבן בנו עד סוף כל הדורות, ועוד אמרו שם רבי חייא בר אבא אשכחיה לרבי יהושע בן לוי דשדי דיסנא על רישיה [סדין שאינו ראוי לעטיפת הראש אלא כיסוי בעלמא שם על ראשו שלא לילך בגילוי ראשו ולא הספיק להתעטף בסדינו, רש"י] וקא מומטי ליה לינוקא לבי כנישתא, אמר ליה מאי כוליה האי, [שמהירת לצאת בלא עטיפה ההוגנת לך, רש"י], אמר ליה מי זוטר מאי דכתיב והודעתם לבניך וסמך ליה יום אשר עמדת לפני ד' א' בחורב, מכאן ואילך רבי חייא בר אבא לא טעים אומצא [בשר מעט בגחלים היו רגילין לטעום בבוקר, רש"י] עד דמקרי לינוקא ומוספיה, [מהדר לו מה שקרא אתמול ומוסיף לו עוד פסוק יותר, רש"י], רבה בר רב הונא לא טעים אומצא עד דמייתי לינוקא לבית מדרשא.

ובירושלמי קידושין פ"א ה"ז שפעם אחת הלך לבית המרחץ וכבר פשט בגדיו ונזכר שלא למד עם בנו, התלבש וחזר.

ועוד קידושין ל"א א' גלוי וידוע לפני הקב"ה שבן ירא מאביו משום שמלמדו תורה.

ובשון"ע יו"ד סי' רמ"ה מצוות עשה על האיש ללמד את בנו תורה.

כך הקב"ה קבע בבריאה, שהדרך הנכונה ביותר להנחלת התורה תהיה על ידי לימוד האב לבנו, וכנגד הענין הגדול שבלימוד זה, יש גם יצר הרע גדול לזה, גם לאב וגם לבן.

אם אדם היה חושב לרגע לפני שלומד עם בנו כאילו הוא הולך ללמוד עם ילד זר, הנה אני הולך ללמוד עם ילד זר, ללמד אותו את דרך הלימוד, כשלומדים עם ילד זר מרגישים יותר את השליחות, ומתמקדים במטרה הזו "ללמד", אברך עם הבן שלו יש לו את הדרישות שתובע מבנו שאינו עומד בהם, ומתערבב הכעס של האבא עם הלחץ של הבן, אבל יש להניח הכל בצד ולהתייחס לילד כילד זר שבא כעת לקרבו וללמדו, עם כל הסבלנות, לבאר כל דבר מתחילתו שוב שוב, [וכמו שביאר הרב זללה"ה בקנין עריכת שפתיים, להסביר כמו שמבארים למי שזה עתה מתחיל ללמוד], - ואף שאי אפשר לשנות את הטבע במציאות, אבל מחשבה כזו רגע קל קודם הלימוד.

ההשקעה הגדולה לחינוך הבנים - חינוך האב

ב. יש לדעת שההשקעה הגדולה לחינוך הבנים היא חינוך האב, שכל שהוא מהווה דוגמא אמיתית לבניו בהתמדת הלימוד ודקדוק המצות, זהו החינוך היותר מועיל, ועוד שכל שהוא גדול יותר השפעתו גדולה יותר, ואם הבנים גדולים וכבר אין להם מה לקבל מאביהם, ירעו בשדות אחרים. - כשהילדים קטנים יש עצה להסתייע בבני הבית שיחזרו עמהם על לימודם, ויש עצה ללמוד עם בנו ולהקליט לימודו, ואח"כ יוכל לחזור ולשמוע לימודו, וגם יוכלו לסייעו מהבית ע"ז.

להשקיע שידעו את החומר הנלמד במקומות הלימוד

ג. להשקיע הרבה שידעו את החומר הנלמד במקומות לימודיהם, אם בחיידר אם בשיבה ולא לזלזל בהשקעה זו, שהיא מעמידה את הבן בין הטובים, שכאשר הוא יודע את החומר הוא מוצא את מקומו בין החברים הטובים, ונותן לו חשק וסיפוק בלימוד, ואינו מחפש דברים אחרים, וכל הגלגל מתגלגל לטובה.

להשקיע מאמץ שיהיו מחוברים ללימוד, ולתפלל על כך

היסוד הראשון בחינוך הבנים הוא לדאוג לכך שיהיו מחוברים ללימוד, להשקיע מאמץ וממון בכך, כי זהו יסוד הכל, גם בחלק הסגולי של התורה, וגם בחלק החברתי, אם הילד מהטובים והמצויינים היודעים היטב, הוא ממילא נקלט בחברת הטובים, בשעה שהילד מחובר ללימוד הוא כבר שמור, והוא גם מרוצה מעצמו, וטוב לו עם הלימוד, ואינו מחפש דברים אחרים.

יש להתפלל על כך קודם שמגיעים לקושי, לפני שמגיעים לחידר, לפני שנולדים, לפני שנוצרים.

ובמשנה ברורה סימן מ"ז סק"י "ותמיד תהיה תפלת האב והאם שגורה בפהם להתפלל על בניהם שיהיו לומדי תורה וצדיקים ובעלי מדות טובות ויכין מאוד בברכת אהבה רבה ובברכת התורה בשעה שאומרים ונהיה אנחנו וצאצאינו וכן כשאומר בובא לציון למען לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה"^א.

לפעמים יש תועלת בהכנה קודם הלימוד בחידר

ד. כאשר הבן אינו מן המקשיבים בטבעם, ומכינים איתו את הלימוד לפני שלומדים בחידר, יש מכך תועלת רבה, שכאשר הוא כבר יודע את מה שעתיד להילמד יותר קל לו לעשות "חזרה" בשיעור, שגם אם מחסיר איזה משפט הוא יודע את הקשר של הענין ומבין הדברים, משא"כ אם אינו מוכן, עם משפט ראשון שהוא מחסיר מלהתרכז הוא כבר איבד את כל הקשר עם השיעור, ומתחיל להשתעמם וכו'.

^א ובתנא דבי אליהו ביאר הפסוק "שאי אליו כפך על נפש עוללך", מיכן אמרו יבקש אדם רחמים על עצמו על אשתו ועל בניו ועל בני ביתו, שלא יצא אחד מהן לא לידי עבירה ולא לידי דבר מכוער.

לעולם אין מפסידים מללמוד עם הילדים

ויש לחדד שמלימוד הבנים לעולם לא מפסידים, וק"ו מלימוד עם חבריו, ועדיף להשקיע מאמץ מתחילה בלימוד עם הילד בעודו בקטנותו, וגם אם יש לכך קשיים רבים, כי הרבה יותר קל להתעסק עם הלימוד של הילד, ששומר עליו בין הטובים, וחוסך ממנו רוב הנסיונות, מלהשקיע לאחר מכן בהתעסקויות שונות לתקן את הירידות של הילד בגלל חוסר הצלחתו בלימוד. וכפי מלחמתו של היצר בלימוד עם הבנים, רואים את נחיצות הדבר.

צריך להתאמץ^ב

יש לזכור שאין כל הילדים שווים, ואין קליטתם שווה, ויש לדעת ששום מאמץ אינו הולך לאיבוד, וכנגד הקושי הגדול יש לעמוד בסבלנות ולחזור שוב ושוב,

באופן כללי ראוי להרגיל את הילד להשמיע בפיו את מה שלמד, דהיינו לומר לו לחזור על מה שנאמר לו כפי שהוא מנסח את זה לפי הבנתו, ולא להמנע מלחזור ולהסביר לו כשאינו מבין, אבל לשים לב שיוציא אח"כ את הדברים מליבו ולא שיחזור על המילים ממש מזכרון בלי הבנה, והרב זללה"ה הי' מספר סדר הלימוד עם מרן זללה"ה בילדותו, מרן זללה"ה תמיד היה אומר לו לחזור בפניו בעריכת שפתיים על כל הענין מתחילתו, מהמצוה בתורה ומה נאמר על זה במשנה ומהו הדין בגמ' והקושיא והתירוצ' וכו' עד הנקודה שעומדים בה כעת, וכשהיה גומר, היה מרן זללה"ה אומר לו תחזור שוב מתחילה, ואח"כ שוב ושוב, כמה וכמה פעמים^ג, וסיפר הרב זללה"ה שפעם

^ב הרב זללה"ה היה תמיד אומר להורים "מיט קינדער דארפמען זאך מאטערן", עם ילדים צריך להתאמץ.

^ג והיה מזכיר על זה דברי הבריתא קידושין ל' א' תנו רבנן ושננתם - שיהו דברי תורה מחודדים בפיו, שאם ישאל לך אדם דבר אל תגמגם ותאמר לו, אלא אמור לו מיד, וכשהיה חוזר בפיו פעם אחת היה מרן זללה"ה אומר לו: עכשיו זה "אל תגמגם" - תחזור שוב, וכשהיה חוזר פעם שניה היה אומר עכשיו זהו "אל תגמגם ותאמר לו" - תחזור שוב, וכשהיה חוזר פעם שלישית היה אומר לו: עכשיו זהו אמור לו מיד - תחזור שוב פעם רביעית.

שפעם אחת אמר לו מרן זללה"ה לחזור עוד כמה פעמים, כמו עשר פעמים, וכשראה מרן זללה"ה שהדבר מכביד עליו, אמר לו "לשמוע זהו יותר קשה מלומר"⁷, והרב זללה"ה היה אומר שלאחר שגדל והיה הוא צריך לשמוע את ילדיו ראה עד כמה הקושי עצום, לשמוע מתחילה עד סוף בסבלנות, ולשים לב לכל פרט ולתקן ולהעיר.

להתעמק לדעת היכן הבעיה

ה. כשלומדים עם הילד וניכר שאינו מבין הדברים וצריך לחזור שוב ושוב, יש להתעמק לידע היכן הבעיה, אם ברב או בתלמיד.

יחזור הדברים בפיו

וטוב להרגילו לחזור על הדברים שנאמרו בפיו "תגיד מה שהבנת", ואז רואים איך שמוציא הדברים בנוסח הבנתו, ועי"ז גם נקבעים הדברים בלבו, ואפשר לומר לו אני יגיד ואח"כ תחזור על זה, אפי' משפט קצר, אבל העיקר שלא יחזור על הלשון, אלא יביע הדברים בנוסח שלו מהבנת לבו.

ידיעת הש"ס

ו. כתב הרב זללה"ה ללמוד עם הילד שידע עד גיל שמונה עשרה לכה"פ רוב ש"ס, ועצה טובה לזה להיצמד עם הילד לסדרי לימוד קבועים שיש מעקב על הספקים, [למשל לסדרי הלומדים דף ליום]

ויש להתחיל מתחילה עם גמ' לבד ועם הבנה חלקית בלי להכביד לדקדק בכל קושיא, ומספיק שיבין הענין באופן כללי פחות או יותר וגם לדלג איזה דף קשה אם יש צורך, עד אשר מתרגלים ללימוד טוב ולהבנתו.

⁷[לשמוע את הילד שחוזר שוב ושוב ולהמתין עד שיאמר ולהתבונן אם מדקדק ואומר כראוי, זה יותר קשה ממה שקשה לילד לומר].

להתאים הדרישות לפי טבעו

ז. יש להבחין שלא כל הילדים שוים, כל ילד ותכונותיו, ויש דרישות שמתאימות לילד זה ואינן מתאימות לזה, וכמו למשל לבקש ממנו לשבת על מקומו ולא לזוז.

להבחין בין התנהגות ילדותית להתנהגות שאינה ראויה

יש להבחין בין התנהגות טבעית שצריכה בגרות ורצינות להתנהג בשלימות, לבין דברים שאין הילד נולד כך בטבע, וזה אפשר לעצור באופן מוחלט, למשל כאשר הילד מדבר ומתבטא שלא בצורה ראויה, מן הראוי להעיר ולעצור הדבר, באופן מוחלט, וכלשון הגר"א באגרתו, כי זו ירידה שאין טבעו של ילד גורם לה.

להתייחס לחינוך בהתייחסות טהורה בלי שיקולים אישיים

ח. להזהר להתייחס לחינוך בהתייחסות הטהורה, ולפעמים האב מעיר ומעניש את בנו, מפני שהתנהגות הבן לא מתאימה ועושה לו בושות, ובאמת אינו חושב על טובת הבן ועל המניע הגורם לבן לעשות כן, ועל סוף דעתו של הבן, רק על עצמו, ועל כבודו שמתבזה בבנו, חינוך כזה אינו משפיע לטובה כי המטרה היא כבוד האב שלא יעשה לו הבן בושות וכדו', ויש להתעמק לראות את טובת הבן, ואת הגורם שהביא למעשיו, ולא רק את התוצאה השלילית.

ההתייחסות צריכה להיות התייחסות של לשם שמים, לעסוק רק בטובת הבן והדרכתו, לטפל בפקדון שנתנו לו מן השמים, בזהירות ובהתייחסות הראויה.

להתייחס לשליחות בראוי

להתייחס לשליחות האמיתית של החינוך בהתייחסות הנכונה, כאחראי להעמדת ת"ח, וליזהר ח"ו מהרגשות חיצוניות הנלוות, והשפעתם גרועה מאוד – מצוי מאוד שההורים מרגישים שאם הילד אינו מוצלח הרי זה כפגיעה בכבודם,

ואם מתנהג בצורה לא מכובדת הרי הוא מתבייש בגללו, ומטפל בו בהתאם לכך, ובחוסר סבלנות, יש לטהר את הרגש, ולהתייחס לכל ההתעסקות של המצוה הזו, בקדושה ובאורך רוח הראוי.

ללמוד עם הילד ביישוב ובנחת

ט. יסוד נוסף, הלימוד צריך להיעשות מתוך רצון ושמחה ולא מתוך לחץ וכעס, וכמ"ש באיגרת הגר"א וז"ל: "ותשלם שכר לימוד ותחזיק מלמד בביתך ולא תצמצם בשכרו, כי כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה חוץ וכו' מתשב"ר (ביצה ט"ז) ...ואל יכביד עליהם כי אם בנחת כי הלימוד אינו נקבע באדם, כי אם ביישוב ובנחת, ותפזר להם פרוטות וכיוצא, ועל זה תתן תמיד דעתך והשאר הכל הבל..."

ובראשית חכמה כתב וז"ל: "ואם יכבד על הנער לשקוד על הלימוד, תמיד יפייסנו בדברים שהקטנים אוהבים ומתאוים להם, כגון דבש וקליות ואגוזים וכיוצא בהם, ואומר לו הנה לך זה על מנת שתלך לבית הספר ותלמוד, וכשיגדל יותר וימאס באלו הדברים, אומר לו אביו לך לבית הספר ותלמוד ואקנה לך חגורה יפה ומנעלים נאים, וכשיגדל יותר יאמר לו אתן לך זוזים על מנת שתלמד ברכת מזון ותפילה, ...וכשיגדל יותר יאמר לו למוד תורה ותקרא תלמיד הגון, וכשיבין יותר יאמר לו למוד ותקרא רב, וכשיבין יותר יאמר לו למוד תורה ותקרא חכם ודיין ואב בית דין ותשב בראש, עד אשר ישיג אמתת התורה ומואס בכל אלו הדברים שאמרתי ויעסוק בתורה לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה".

איש את רעהו יעזורו

י. איש את רעהו יעזורו, וכולם ערבים זה לזה, וחסד גדול הוא ללמוד עם בן חברו, וכמו שאמרו המלמד את בן חברו כאילו ילדו, וזוכה ויושב בישיבה של מעלה, והמלמד את בן ע"ה תורה אפי' הקב"ה גוזר גזירה מבטלה בשבילו, ועוד הבטחות.

ואמר הרב זללה"ה שחוסך בזה שלא יצטרך לטפל בילדים שלו שהסייעתא דשמיא תשלים לו שלא יהיה לו צער בגידולם.

שמירה על כבוד המחנך

יא. טבעם של הורים לראות זכות לילדיהם בכל מה שנפגש בינם לבין אחרים, וזהו טבע הראוי ורגש נכון, כך נברא האדם וכך ההלכה לקרב את קרוביו, אך האדם צריך לחשוך את עצמו שמה הוא טועה מפני טבעו, ובאנו בזה להעיר שימת לב להפסדים שיכולים לבא מכך שהורים מצדיקים ילדיהם במקרים מסוימים.

לדוגמא ילד מגיע לביתו עם טענות על רבו, ונראה לאביו שאכן רבו אינו צודק, ונניח שאמנם האב צודק, אם הוא אומר לילד שרבו אינו צודק, ומרגיש שלכאורה עשה את הדבר הנכון שתמך והצדיק את בנו, אבל למעשה הפסיד המון, כי משעה זו הוא שולח את בנו לתלמוד תורה בהפקרות בלי רבי, הילד כבר יכול לעשות מה שרוצה, שהרי אבא כבר אמר שהוא לא צודק, וכל זה גם אם נניח שהוא צודק ושצעק עליו שלא בצדק או כל כיו"ב.

ילד ששומע ביקורת מאביו כלפי המחנך, בין אם לענין ויכוח שהיה בינו לבין התלמיד, [מלבד זאת שמעולם לא ראינו ילד שמצדיק את המלמד במה שעשה כלפיו...], ובין אם ביקורת באופן כללי, מאותו רגע איבד את כל מה שהוא מחוייב למחנך, הוא כבר מזלזל בדבריו בתורה ובמוסר, נמצא שבשביל איזה הערה - עד כמה שתהיה הערה צודקת, הפסיד את כל השמירה עליו במשך רוב שעות היום, והילד גדל בשטח הפקר, כי הרי איננו מחוייב למלמד שגם אבא הסכים שאיננו חשוב בעיניו, וממילא גם לא יקבל ממנו דברי תורה.

ועל אחת כמה וכמה כשמדובר בביקורת חריפה ובכעס, וכאשר יתרגל שהוא צודק יותר ממלמד ורבי, יקל עליו לחשוב כן כלפי אביו כשלא יהיה מרוצה, כי ירד ממנו המורא ממי שגדול ממנו, כבר הפסיד לילד את כל הגידול הטבעי.

וכך גם כשמביעים ביקורת על אמו בפניו, הוא למד שגם היא איננה צודקת ממילא איננו מחוייב כל כך לדבריה, וכל אותם שעות רבות שגדל בלא אביו, הוא גדל בלי שום סמכות.

הדבר נוגע בכל דבר של חינוך, אפילו כשיש תלונות של המחנך על דברים שנוגעים גם להורים כגון הערה על איחור, שלפעמים ההורים אשמים בכך, וכן הערה של אדם מבוגר, הצורה של התגובה קובעת הערכת הילד ומחוייבתו, והדבר פשוט שאין כמעט שום טענה בעולם המצדיקה להחליש בעיני הילד את סמכות הממונים עליו, אין שום תועלת בעולם המצדיקה להשאיר את הילד כהפקר בלי שום מרות.

וההנהגה הראויה היא גם כאשר חושבים שהילד צודק, אעפ"כ ראוי להראות בפני הילד אימון מוחלט בכל מחנכיו, וכנגד כל תלונה שמתלונן כנגדם לנסות ליישב דעתו של המחנך בכל מיני תירוצים, שכנראה לא הבין אותו או שלא ידע כך וכך וכיו"ב, להבהיר לו שאף אם איננו מבינים הם בודאי צודקים, כי הם הגדולים ממנו, ולאחר מכן לטפל במה שצריך לטפל ללא ידיעת הילד.

להכניס שמחה בתורה ובמצוות

יב. השמחה בעשיית המצוות היא יסוד גדול בחינוך הבנים, להכניס את הדברים בשמחה כפי שהם באמת, לשמוח עם כל הזדמנות של מצוה, להכניס ההרגשה שאם הוא למד רגע אחד הוא זכה בדבר הגדול ביותר בעולם, להרגיל את המושג ואת ההרגשה "לחטוף מצוות", וכמו שאמרו עירובין נ"ד א' "אמר ליה שמואל לרב יהודה, שינא, חטוף ואכול חטוף ואישתי, דעלמא דאזלינן מיניה כהלולא דמי", וכל שעושה בהכרח ובכפייה גורם להיפך, וכלשון מרן זללה"ה "עצבת רוח הוא היסוד של היצר להתעות את האדם מן המסילה".

דבר נכון הוא להתרגל ללמוד עם הילדים נפש החיים שער ד', או לספר בעל פה תוכן הדברים, אשר כל דיבור ודיבור שם יש בו כדי להרגיל את הידיעה, להתחבר למושגים

הללו שאין בעולם מלבד תורה, ומעלת כל רגע של תורה, להכניס את הדברים ללב כפי שהם באמת, וכן היה הרב זללה"ה אומר לנו בצעירותינו ללמוד שער ד"ה.

שלא לשחוק את רגש עדינות הנפש

יג. הוה עובדא לפני שנים רבות באחד שעשה עוולה כלפי הרב זללה"ה ופרסם בעיתון בחו"ל מודעה באיזה ענין, וחתם את שמו של הרב זללה"ה בלא רשותו ככתובת למשלוח כספים לאותו ענין, וכשהגיע הלה לארץ ונכנס להרב, הרב העיר לו על כך, והלה מצטדק ומשיב, וכשראה שאינו מבין מה שמעירים לו הניח לו לנפשו.

אחד מהבנים הבחורים שהבחין בזה ניגש אל היהודי מחו"ל וחזר והעיר לו על התנהגותו ועל כך שהוא עושה עצמו כלא מבין מה רוצים ממנו.

כששמע מכך הרב זללה"ה קרא לבנו ואמר לו, אינך צודק שחזרת והערת לו כי הוא יהודי מבוגר...

אותו בחור הצטדק שלא אמר את מה שאמר מרצון ומהתפרצות, אלא להיפך, היה קשה לו לומר זאת, והוא התגבר על עצמו ועל האי נעימות שלו, בגלל שהרגיש שהרב זללה"ה אינו יכול לומר לו את מה שראוי לומר בצורה ברורה, והיות והוא אינו שומע מה שנאמר לו לכן חייב את עצמו לומר את מה שאמר.

אמר לו הרב זללה"ה "רגש, זהו השומר הגדול ביותר של האדם, אדם צריך להיות במצב כזה שגם כשהוא מרגיש שצריך ומוכרחים לומר, הרגש עוצר בעדו, איך הוא יכול לעשות דבר כזה הוא לא מסוגל להעיר לאדם מבוגר, את הרגש הזה אסור לשחוק ולקלקל, ואסור לוותר עליו בכל מחיר", והוסיף, "אני רוצה שהילדים שלי יהיו

^ה כשאמר פעם מרן זללה"ה דברי חיזוק לצעירים אמר שהדיבוק שהיה בזמן החפץ חיים נשאל מהי מעלתו הגדולה של החפץ חיים בעולם העליון, והשיב בגלל ההתמדה שלו בלימוד התורה, - מעבר לכל פעולותיו העצומות של החפץ חיים לזיכוי הרבים וכו' וכו', המעלה הגדולה שלו בשמים היא בגלל שהיה מתמיד.

במצב שגם אם הם חושבים שצריך לומר את ההערה, הם לא יהיו מסוגלים, יהיה להם פטור של אנוס".

יש להוסיף על זה הא דאיתא (נדרים כ' א') תניא בעבור תהיה יראתו על פניכם זו בושה, לבלתי תחטאו מלמד שהבושה מביאה לידי יראת חטא, מכאן אמרו סימן יפה באדם שהוא ביישן, אחרים אומרים כל אדם המתבייש לא במהרה הוא חוטא, ומי שאין לו בושת פנים בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני, עוד תנן באבות פ"ה מ"ט עז פנים לגיהנם ובושת פנים לגן עדן.

המשל לזה הוא דהנה הרבה דינים בחושן משפט בנויים על כך דאחזוקי אינשי בגנבי לא מחזקינן, אף שאנו יודעים שיש הרבה רמאים, מ"מ הרגש של הבושה ושמירת הכבוד העצמי שומר על האדם שלא יגנוב, אף שיעשה ברמאות מ"מ לא יחטוף, ועל רגש זה נבנה כל הנאמנות של מוחזק בחושן המשפט, והרבה דיני ממונות בנויים על לא חציף איניש ואין מעיזה פניה ועוד.

וזהו דבר שהטעות מצויה בו, יש הרבה בני אדם שהיצר הרע מגביר אצלם את מידת האמת, ומשנן להם "אני אמיתי", ושצריך להתגבר על רגש הבושה, למשל, אם ביני לבין עצמי אינני מקפיד על ענין פלוני, לא איכפת לי שהרב עובר ורואה אותי, לא ארמה את עצמי, להסתתר ולהחביא את דרכי.

אבל האמת אינה כן, כמו שמבואר בגמ' בכמה מקומות שמי שיש בו עזות הוא במצב הרבה יותר חמור, ולהיפך רגש הבושה שומר על האדם ועל עדינות נפשו, ויש לזהר לעדן את הנפש ולשמור על רגש זה שלא ישחק. ובעירובין ס"ח א' איתא דמומר בגילוי פנים אינו מבטל רשות, והוא גברא דנפק בחומרתא בשוקא וכשראה שר"י נשיאה עבר, כיסה את זה, ואמר ר"י נשיאה כגון זה מבטל רשות, אם הוא מחביא כשהרב עובר זו דרגא במעלתו.

כמו כן יש שרגילים לחשוב שכל קנאות היא מצוה, ויש לפרוץ את הרגש ולהוכיח ולקנא, וז"ל הרב זללה"ה במכתב (ח"א פ"י מכתב ב') "...ומכל שכן בנידון דידן שהם

נחלצים להצלת אחרים, ושכל פעולה דורשת יציאה מגדר הרגיל, אשר לפעמים אינה לברכה בעתיד כי כשמתרגלים לעזות בהכרח להתרחק מעדינות....".

ענין השמירה על רגשי הנפש נזכר בתורה לענין אנשי עיר הנדחת שהקב"ה מצוה להרגם, והקב"ה מבטיח ונתן לך רחמים וריחמך, שהקב"ה ישמור את רגש הרחמים שלא תשחק ע"י הריגתם, ערמב"ן, וחפץ חיים עה"ת.

ופעם אמרו להרב זללה"ה על בחור מקולקל שצריך לגרשו מבית הכנסת, אמר להם הרב זללה"ה "לגרש אותו, פירושו הלבנת פנים, וכי אם היה צריך לשים אותו על הבימה ולברך על השחיטה ולשחוט, ג"כ היית יכול לעשות כזה דבר !?".

הנהגת התורה והמצוה

א. שורש פורה ראש ולענה

בסוף מסכת סוכה "מעשה במרים בת בילגה שהמירה דתה והלכה ונשאת לסרדיוט אחד ממלכי יוונים כשנכנסו יוונים להיכל היתה מבעטת בסנדלה על גבי המזבח ואמרה לוקוס לוקוס עד מתי אתה מכלה ממונם של ישראל ואי אתה עומד עליהם בשעת הדחק וכששמעו חכמים בדבר קבעו את טבעתה וסתמו את חלונה".

והקשו בגמרא שם וכי משום בתו קונסים את כל המשמרה ותירץ אביי "אין כדאמרי אינשי שותא דינוקא בשוקא או דאבוה או דאימיה".

ולכאורה אינו מבין מה שמעו כאן חכמים, הרי מדובר במי שהתיוונה והתחתנה עם גויים הרי יש לה מספיק מהיכן לשמוע כל הדברים הללו, ומאן לימא לך ששמעה את זה מאביה, אולי שמעה את זה מהיוונים?.

והתשובה היא שמתוך דבריה ניכר כן, שמעו דברים של אנשים מאמינים שעובדים את הקב"ה ויש להם ביקורת, אנשים שלא שלמים עם הנהגת הקב"ה, היא אמרה דברים של אדם מאמין של אדם שיודע שיש הקב"ה ושהוא ציוה להקריב קרבנות, ושהוא שומע את דבריה, ושהוא יכול לעמוד בשעת צרתם ואינו עומד, ויחד עם זאת דיברה בזלזול ובכעס, - זה מהבית ! שמעו כאן יהודי מאמין שאינו שלם עם ההנהגה של הקב"ה ואת זה לא שומעים לא אצל היוונים ולא ברחוב, כי שם שומעים שהכל הפקר, אין מנהיג לבירה.

וכשבבית לא שלמים עם הנהגת הקב"ה זה מוליד "מרים בת בילגה".

ומה שיש ללמוד לזמנינו הוא חמור מאוד ! כשאנשים לא מספיק שלמים ושומחים בידישקייט שלהם, ועושים הכל כעושה בעל כרחו, זה משפיע על הילדים.

ויש לזה רמז בדברי הרמב"ן על התורה על הפסוק "פן יש בכם שורש פורה ראש ולענה", וז"ל: "פן יש בכם שורש רע שיפרח וישגה, ובימים הבאים יוציא פרחים רעים ויצמיח מרורות, וזה על אשר איננו פה עמנו היום, כי האב שרש והבן נצר משרשיו יפרה, והזכיר השורש לומר כי הוא יכול להביא באלה הדורות הבאים, שהשרש אשר ממנו יצמח הוא לפניו היום והוא בא בבריתו באלה הזאת".

"ואמר פורה ראש לרמוז כי משרש מתוק לא יצא מר, וכל אשר לבבו שלם עם השם הנכבד ולא הרהר כלל בעבודה זרה לא יוליד מודה בה, כו'".

מבואר כאן היסוד, אדם שמבין את הדברים ושלם עמם לא יוליד מודה בה, אבל אם הוא מרגיש חוסר שמחה, או שבני ביתו לא מספיק שלמים עם הדבר, ואינו חי עם השמחה האמיתית – זהו השורש, והוא הגורם לפורה ראש ולענה.

אדם שמרגיש שהוא סובל בגלל התורה, ושאינו לו פרנסה כי מה אפשר לעשות הרי חייבים ללמוד, והוא שוכח את כל תכלית הבריאה זהו הפסד וזהו השורש פורה ראש !.

ב. עבודת השם בשמחה

הרמב"ם מונה למצוות עשה "תחת אשר לא עבדת את ד' א' בשמחה", ועל זה נאמר החומר של כל הקללות..

עוד הראני אחי הגר"א שליט"א מדברי תנא דבי אליהו "פעם אחת הייתי יושב בבית המדרש הגדול שבירושלים ובא תלמיד אחד ושאל אותי מה נשתנה ישעי' בן אמוץ מכל הנביאים שהוא היה מתנבא כל הטובות וכל הנחמות לישראל יותר מכל הנביאים, אמרתי לו בני מפני שהוא היה מקבל עליו עול מלכות שמים בשמחה יותר מכל שאר הנביאים שנאמר הנני שלחני".

עוד הביא מדברי בעל החרדים בהקדמתו, "שהאר"י גילה לאיש סודו שכל מה שהשיג שנפתחו לו שערי חכמה, ורוח הקודש בשכר שהיה שמח בעשיית כל מצוה שמחה גדולה לאין תכלית".

ועוד הביא מדברי היערות דבש בשם האר"י "רוב הגלות המר והארוך הוא מפני שאין עושים המצוות בשמחה".

והחזון איש כותב במכתב "ולב רצוי ושמח נקל לנהל באורח חיים למשכיל, וחלילה לגרום עצבת רוח שהוא היסוד של היצר להתעות את האדם מן המסילה".

הנה אמנם נמצאים בכל עת במלחמת היצר, ויש גם קשיים בכך, אבל הדבר הכרחי הוא שיהיה את השמחה, את ה"אשרינו מה טוב חלקינו", זכינו להיות בין המדקדקים על קלה כבחמורה, זכינו להיות נעלים, זכינו להיות עוסקים בתורה מתוך הדחק, וכן בכל חלקי התורה ועבודת השם.

אבל אם הוא להיפך ואין מספיק הבנה לדברים, הרי זה הפסד, לדוגמא מי שמנהיג בביתו להקפיד על חשמל כשר בשבת, אם אין מספיק שלימות ושמחה בדבר, או אם מצד הבית אין האשה שלימה עם זה, שמירת השבת הופכת לדבר מטריד, וכשאירע פעם שהגנרטור נופל באמצע השבת אזי הצער מופלג.

אבל אם ידע ויתבונן בגודל מעלתו ובגודל השכר שיש לו מכך ששבת אחת יושב בחושך, כי זה מוכיח שהוא מוכן גם להקריב בשביל שמירת השבת, זהו משפיע על כל שכרו של כל השנה.

וכן למשל אם מחמת דקדוק בהלכות שמיטה חסר לו איזה פרי, צריך להראות שמחה, הנה זכיתי לעמוד במבחן בשביל שמירת המצוה, הצלחתי לעמוד בנסיון של שמירת התורה, וזה נותן משמעות אחרת לכל המבחן שלי ביהדות כעובד את הקב"ה גם כשלא הכל מסתדר בקלות.

זה משנה את כל מהות האיש, - וח"ו לא לראות את זה כתקלה וכמטרד שאירעה לו בגלל ששמר את התורה, כמו שראינו בסיפורי התורה וחז"ל שהעריכו את האדם שעמד בנסיון אפי' פעם אחת, כי זה מגלה על מהותו, וכמו שביאר הרמב"ן שלכן הקב"ה אוהב את ישראל כי יעמדו לו בנסיונות עד למסירות נפש, עי"ש. בסוף פרשת ואתחנן.

ג. להנהיג המצוות מתוך הבנה

כשהקב"ה אמר ליעקב אבינו "שוב אל ארץ מולדתך ואהיה עמך" מובא בתורה כיצד אמר להם את הדברים, ויקרא יעקב לרחל וללאה השדה אל צאנו, והתחיל להסביר להם הסברים, רואה אני את פני אביכם והנה איננו אלי כתמול שלשום, אני רואה על פניו שהוא זומם לי דבר רע, ואתם יודעים את אשר עבדתי את אביכן ואביכן היתל בי וכו' ומאריך להם, ולבסוף מסיים והקב"ה אתמול אמר לי "שוב אל ארץ מולדתך ואהיה עמך".

ולכאורה אינו מובן למה היה צריך לכל הביאורים הללו, היה צריך לומר להם "כה אמר ד'" אם הקב"ה אמר – נוסעים ! .

ואמר הרב זללה"ה שמכאן רואים שהדרך בהנהגת הבית היא לקרב את הדברים לשכל ולהבנה, ושהדברים יעשו בשמחה, ולא לעשות הכל כעושה מחמת גזירת הכתוב.

ד. הכח של מי שעושה מתוך הבנה כנגד הכח של מסירות נפש

ההבדל שבין מי שמתמסר לתורה ולמצוות מתוך הבנה ושמחה, לבין מי שעושה זאת משום שמוכרחים לעשות כך, הוא הבדל עצום, ויש לו גם ביטוי בעצם קיום המצוות.

לדוגמה, אדם מוסר את נפשו לתורה, וכן האשה מוסרת את נפשה ללימוד התורה של בעלה והיא מוכנה לכך עד מסירות נפש, אם הדברים נעשים מתוך הבנה וחשק הרי הכוחות שניתנים להם לקיים זאת הם פי אלף מכוחות של מסירות נפש.

ורואים זאת בכל שטחי החיים, כשיש לאדם איזו משימה גדולה, והוא רוצה להגיע אל מטרתה, אינו אוכל ולא ישן וכל חשקו להצליח בה, החשק נותן לו הרבה יותר כח.

ובאמת כשהדברים נעשים מתוך הבנה וחשק, אין זה צריך מסירות נפש כל כך, זה לא צער, זו שליחות ושמחה.

וכן כמדומה שאמר הרב זללה"ה על עובדא דרב עמרם חסידא שהרים סולם שעשרה אנשים אינם יכולים להרים אותו, מכח היצר הרע, וחזינן שכשאדם מאוד רוצה, הוא מתמלא כוחות כעשרה בני אדם, ואמר הרב זללה"ה על זה שמידה טובה מרובה, אם כח היצר יכול להגביר את הכוחות כעשר בני אדם, ק"ו שעם כח הרצון להיות טוב, על אחת כמה וכמה שיהיו לו כוחות מעל הטבע – והדברים מבוארים במכתבי התעוררות.

וכן מסופר על ר' זלמלה אחיו של הגר"ח מולאזין שהיה אדם צנום וחלש, וכשאירע פעם שהיה צריך ללימודו לאיזה ספר, ולצורך כך היה צריך להזיז ארגז כבד מאד, ומרוב רצונו, הסתובב וחזר על מאמר חז"ל על הפסוק "לא בשמים היא" שאם בשמים היא אתה צריך לעלות אחריה, הלך הלך וחזר עד שבהתלהבות תפס והרים את הארגז.

הכוחות של הרצון, אינם דורשים מסירות נפש, כי זה ה"חשק של הנפש", אלו כוחות פי כמה וכמה, ואין כאן שום הרגשת צער, - וכמו שכתב הרב זללה"ה במכתב שאותן שהולכים למדינת הים כדי להרויח ממון, אין שום צער מכך לבני ביתם, ולהיפך ככל שהם מתעכבים, יודעים שהם מרויחים יותר ממון והם שמחים, - החשק נותן כוחות !

ה. סיכום הדברים

נזכיר בזה מספר נקודות מעשיות ממה שנתבאר:

א. כשקורה תקלה הקשורה לשמירת המצוות ומרגישים איזה צער, יש לחדד הנה כאן המבחן שלי.

ב. לחבר את בני הבית לשמחת התורה, לשמחת האמת לשמחת הדקדוק במצוות, ואז אין צריך מסירות נפש יום יום, אלא להיפך זהו בית של חשק ושל רצון.

ואלו מן הדברים שלימדנו הרב זללה"ה שמעולם לא היתה הרגשת צער או קושי בהתמסרות לתורה ולדקדוק המצוות, אלא להיפך השראת האמת נתנה כח ועוצמה, לא היה שום מקום לדיבורים של צער או של קנאה בכך שלאחרים יש,

ולא שהיה צריך להתגבר בשביל לא לדבר, אלא ההרגשה היתה שצריך להיות שוטה בשביל לדבר, (כאדם שישאל למה במדינה פלונית יש עושר, וכאן לנו אין וכל אחד מבין שזו שאלה בלי קשר לענין, כך אם ישאל על שכנו ועל חבריו).

ו. השמחה שבזהירות בכשרות המאכלות

בזוהר פרשת פנחס הובא מעשה בגוי אחד ששאל את רבי אליעזר ג' שאלות א' למה אתם אומרים שיבנה בית המקדש השלישי והרי בפסוקים מוזכר רק שנים, ב' למה אתם אומרים שאתם הקרובים להקב"ה, הרי מי שקרוב למלך צריך להיות לו הכל טוב והרי אתם בצער ובדוחק וביגון תדיר יותר מכל הגויים ולנו טוב סימן שאנו הקרובים למלך, ג' שאתם אומרים שאינכם אוכלים נבילות וטריפות כדי שתהיו בריאים, והרי אנחנו אוכלים כל מה שאנו רוצים, ואנחנו הבריאים ואתם שאינכם אוכלים, חלשים.

וסיים הגוי סבא, סבא, לא תימא לי מידי דלא אשמעינך ולא אקבל מינך, נתן בו [ר"א] עיניו והסתכל בו ועשאו גל של עצמות.

ולאחר מכן בכה רבי אליעזר ואמר שאותם שאלות ששאל אותו הגוי הוא שאל את אליהו, וביאר את שתי השאלות האחרונות שישראל הם הלב וכל העמים הם העצמות, לב הוא המובחר והוא הקיום של כל העצמות, הוא הקיום והוא החכמה, ולכך הוא מרגיש את הצער כמו שהלב הוא זה שמרגיש צער, ושאר העצמות לא מרגישים, ולכן הלב צריך לאכול אלא את הברור הנקי והצח לפי שהוא רך וחלש ולפי שהוא הקיום של כל הגוף.

עוד הביא החפץ חיים בספר נדחי ישראל מדברי הזוהר שכל מה שניצולו חנניה מישאל ועזריה מכבשן האש הוא משום שלא נטמאו במאכליהם [אף שהיה זה רק בישולי עכו"ם, ולא נבילות וטריפות].

יש לחדד את הידיעה הזו שהנזהר ביותר הוא יותר ראוי להיות קרוב ללב, וראוי לנס, ולקבל את הדברים בשמחה ובטוב לבב.

ומלבד ההשפעה של השלימות והשמחה על הנפש, יש להרגשה זו השפעה גם על הגוף, וכמ"ש באבן עזרא בדניאל שביאר כיצד התקיימו ממאכלי זרעונים,

וביאר מתחילה שאי"ז נס כל כך כי היו אוכלים אורז, וסיים וז"ל "ועוד כי כל מאכל שהוא תאוה לנפש יותר יועיל ממאכל שאין הנפש אוהבת אותו אף על פי שיהיה חם ולח כתולדת החיים, והנה אלו אוכלים דבר שתתאוה נפשם והיה מועיל להם".

מבואר כאן שהיות והיה להם חשק לאכול את המאכל הכשר זה השפיע והועיל להם כאוכל בריא, ושאין זה נס אלא זהו הטבע.

השגחה פרטית

סיפר דודי הגר"מ שליט"א שבאו אברכים מירושלים ושאלו את החזו"א איך מגיעים ליראת שמים, והוא ענה להם "תורה", ושוב שאלו אותו ושוב ענה להם "תורה", ולאחר כמה פעמים ששאלו שוב ושוב אמר להם "להתרגל בהשגחה פרטית".

והנה ביאר הרמב"ן שעיקר תכלית בריאת האדם שהוא יושב בגן עדן ומלאכי השרת צולין לו בשר ומצננין לו יין, כדי שיקבל את הטובה וידע ויכיר מי נתן לו את הטובה הזו, - א"כ המושג "להתרגל בהשגחה פרטית זהו מיסוד הבריאה".

וכן כל המאה ברכות שאנו מברכים מידי יום מבטאים את הידיעה, שאין להתניחם לשום דבר כדבר קיים מששת ימי בראשית, ונשאר טבע קיים עד היום, אלא הכל טובה הניתנת לכל אחד ואחד בכל רגע ורגע מחדש, בכל רגע מתהוים הדברים בשבילך מחדש.

וכשאומר "המוציא לחם מן הארץ", הוא מבטא שאין לחשוב שזהו תהליך שכך מתנהל העולם שיוציא לחם, אלא "המוציא לחם מן הארץ", הקב"ה מוציא את הלחם הזה בשבילך מן הארץ, ואם הקב"ה יפסיק להגיד לארץ להוציא לחם לא יהיה לחם, - וכן פוקח עורים, הקב"ה פותח עכשיו את העיניים, וכן מלביש ערומים, הקב"ה הכין היום את המלבושים, יש לדעת שכל רגע ורגע מחדש הוא נותן ומכניס בשבילנו.

וכן ביאר הגר"ח מולאזין בברכת יוצר אור "המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית כאמור לעושה אורים גדולים", שהכל מתחדש בכל רגע מחדש, והוא מדויק מהכתוב "לעושה" לשון הוה, ולא כתוב "שעשה".

כשמתבוננים ומרגישים את ההתחדשות שבכל רגע הרי ההודאה הרבה יותר בעלת משמעות, שאם אדם יודע שנעשה במיוחד אליו הוא מרגיש את ההודאה הרבה יותר, וכן בתפלה חונן הדעת והרוצה בתשובה וכו' ושומע תפלה, הכל הוה כעת ומתחדש והברכה והתודה שייכת יותר, וכן קשר הבקשה היא על ההוה הניתן ומתחדש כעת.

וכן כשאדם מברך "הבוחר בעמו ישראל באהבה", "ואהבתך אל תסיר", זהו דבר שמתחדש בכל רגע ורגע, ועכשיו נותנים לו זאת.

וכשמבקש והערב נא, ירגיש הנה עכשיו אני מקבל ערבות בתורה, וכו'.

מי שמתרגל להרגיש כך בתפילה ובברכות הרי הוא כל עת בידים של הקב"ה, כל עת הוא מקבל הכל מחדש.

כשמתבוננים במכתבים שבקובץ אגרות חזון איש וכן במכתבי הרב זללה"ה רואים מבין השיטין בכל שורה ושורה, הנה הקב"ה פה לידינו, - ופעם אמר הרב זללה"ה שכשהחזו"א נפטר חשב בליבו שהעולם כבר לא יכל להחזיק כזו דרגה של דביקות, [כשאדם דבק בקב"ה הרי זה כביכול הקב"ה נמצא כאן בדרגה הזו].

מעולם לא נעשו דברים בפומבי, לא נתפרסמו דברים בעד או נגד, מעולם לא נשמעו מחאות, מעולם לא גירשו שום אדם בשום מצב שהוא, יהי' מאיזה משפחה או כל עדה שהיא, כולם קיבלו את העצה ואת העזרה, בפשטות בעונה, בשוה, לא התעסקו בשום ענין של כבוד, גם אם היה מקום לטעון שזהו לכבוד התורה, אלו היסודות שלא הי' להם גבול, אלא כל ימי שנותנו בהם בלי יוצא מן הכלל.

ליקוט מתוך מכתבי התעוררות בעניני חינוך

יסוד עם ישראל בחינוך

א. אין צורך להאריך בדבר הידוע ומובן כי יסוד קיום עם ישראל הוא בחינוך התינוקות של בית רבן, ובכל הדורות מסרו אבותינו את נפשם שיהא על טהרת הקודש, וכולם ידעו שזה קודם אף ללחם לאכול.

ב. ולעומת זה המהרסים והמחריבים גם הם עשו את הכל להעביר את בנינו ובנותינו לחינוך הכפרני.

הילדים מתחנכים גם ממה שלא בדרך לימוד

ג. יותר ממה שמלמדים לתלמידים, הם לומדים ממה שהם רואים שלא בדרך לימוד.

ללמד גמרא בגיל צעיר

ד. והנה המקובל הוא להקדים לימוד הגמרא בגיל הרך ולעשותו כעיקר הלימוד, ובין אם נדע טעמו של דבר ובין אם לא נדע, יש לקבל הדבר כהלכה פסוקה מכל חכמי הדורות שקדמו, וחלילה לנו לשנות.

ה. בעוד לימוד המשניות מקנה לילדים זכות צנא מלא ספרי כלשון הגמרא מגילה כ"ח ב', הרי לימוד הגמרא בעיונו הופך אותם לדרופתקי דאוריתא, מעין ת"ח העמלים בתורה.

ו. והדבר {לימוד הגמרא לילדים} מועיל להשריש בהם יראת שמים ויראת חטא ולשפר מדותיהם, מלבד להחכימם ולחדדם, וככל שמקדימים דברים הללו הרי זה משובח.

חשיבות שנה של לימוד בימי הילדות וההשפעה לכל החיים

ז. מן הנסיון כי פעמים רבות נחרץ גורל האדם לשבעים שנותיו ולחיי נצח, בשנה משנות נעוריו, כי כשנזדמנה שנה שלימודו בעצלותם וכשעזב יום נעזב יומיים, הרי גם לשנה הבאה כבר קובע מקומו בין החלשים, ומשם לישיבה קטנה באותו מעמד, והרי נקבע גורלו מחוץ לכותלי בית המדרש לעתיד, והכל בגלל השנה הזאת החלשה.

חינוך - לא לשתף שיקולים של כסף, במה שאפשר לשפר

ח. והנה זכותם להיות ממעמידי העולם בהבל פיהם של תשב"ר, ובמעט מסירות יתר הרי הפירות מרובים וטובים שבעתיים, ואסור לשתף בעית הכסף בשיקולים הללו, כי כל אדם מכלכל בחייו מליונים רבים, וכבר הובטחנו שהוצאות הללו מחוץ לחשבון, וזו השקפת ההלכה בדבר.

לא להתחשב בכסף ביסודי הדת

ט. א"כ אפוא השאלה היא אם עלינו להשלים עם הפסד זה בגלל הפסד הממון, וכמדומה שהדבר מוכרע לשלילה.

י. והרי על לאו אחד חייבין למסור כל הממון, על אחת כמה וכמה ירידה כללית במצב הרוחני.

יא. ולא עוד אלא על דברים עיקרוניים כאלו רבותנו ז"ל שבכל דור ודור מוסרים נפשם עליהם יותר מבאיסור פרטי, וכמה מסר החפץ חיים ז"ל נפשו

לבטל בחינות לרבנים ומורים, על לימודים מותרים, על אחת כמה וכמה נשים שדעתן קלה.

לא להתחשב בחוסר נעימות במה שנוגע לבניו

יב. וכי בניו נכסים שלו הם, הלא אין לו בהם אלא חיוב חינוך, המחייב כפלים לתושיה, אבל היעלה על הדעת שבניו ברשותו להשיאם עצה שאינה הוגנת, והרי יש בזה גם אכזריות מסוימת לחשוב להשתמש בזכות האב לחובת הבן.

יג. לעתיד לבא כאשר הקנאה והתאוה והכבוד יעלמו מן העולם ורק האמת תשאר, הרי יראו שבגללם נשאר פלוני בדרגה קצת פחותה ממה שהיה יכול להיות, והם יגידו לו למה ככה עשית לנו, הרי ידעת את האמת, ולמה התחשבת בדידותנו להרע.

ללמד מתוך שמחה

יד. לדבר עם הילדים בשקט ובעדינות ובארשת שמחה ואהבה, - - - להשתעשע אתם בחדוה וגילה.

טו. וקבלה בידנו אולי מהגר"א ז"ל שלהקנות הלימוד לילדים רק מתוך שמחה ועונג, כי אז לבם נפתח כפתחו של אולם וקולטים שבעתיים, וכשרונותיהם מתפתחים עשרת מונים.

השפעת ספרי לימוד של מינים

טז. ולא עוד אלא שגם נמשכים בזה אחר ספרי המינים למיניהם בענינים אלו, אשר מלבד שעצם ההתייחסות אליהם הוא הפסד עצום, וכמו שאמרו שאפילו עכו"מ רץ אחריו להורגו ונחש רץ אחריו להכישו, נכנס אני לבתייהם של אלו כו', ואיני נכנס לבתייהם של אלו כו' שהללו כו', הרי גם ריסי קולמוסם מבצבץ ויוצא מבצבץ ונכנס ארס של מינות וכפירה כאילו בהבלעה פה ושם.

כיבוד אב ואם

יז. רגשות הורים לצאצאיהם הוא יצירה מיוחדת, ולא יוכל להשיגה מי שטרם זכה לה, והרי בשמחה רבה מוכנים הורים לקבל על עצמם כפל כפלים צער, בכדי למנוע מעט ממנו מצאצאיהם.

יח. דברים שהם עיקריים אם מצד ההלכה אם מעיקר הלימוד, הם בגדר אין עצה ואין תבונה וגו', אבל דברים של חומרא והנהגות, הרי דרכי שלום וכבוד אם שקולים כנגד.

יט. איך ישא פניו לעתיד לבוא כאשר אביו יאמר הרי ידעת את האמת ואיך סבבת עלי כמו אלה, וכי זה כיבוד אב, הרי ההיפוך הגמור מחייב כיבוד אב, לכבד באמת עם האמת, ישקול נא את הדברים במאזני צדק,

כ. גם יבין שאין בניו נכסים שלו לשמש בהם לנוחיותו,

כא. לזה הערתי לו כי להטיב לאביו שליט"א יש לדקדק כפי ההטבה האמיתית, ולא להרע לו באמת ולשמחו בשקר.

ימי הנעורים

כב. כאשר כבר הזכרנו כי רוב הגדולים התחילו גדלותם בימי נעוריהם, אין נוח לי לחשוב דלא תיזיל בתר רובא.

אלו שזכו לכבוש יצרם בימי נעוריהם - לעומת האחרים

כג. וימי הנעורים כחיצים ביד גבור, וכשהאדם זוכה לנטוע אהלו באהלה של תורה, אין ערוך לו, כי כל ימיו מאושרים, חפשי מן היצר, בן חורין מכל התאוות, מושל בכל הרצונות, ויצרו מסור בידו כעבד, ולא ירהיב להטרידו, ושמו הולך לפניו, כולם משבחים ומעריצים, ראיתם פלוני משים לילות כימים, שוקד על דלתות התורה יום יום, אשרי לו ואשרי חלקו, כולם חפצים קרבתו, ולא עוד אלא שכל העולם כולו כדאי הוא לו.

כד. ולעומתו, אלו שמסורים ביד יצרם, והעצלות מושלת בהם, כל ימיהם מכאובים וכעס, עוד לא נתמלא רצונו בזה, וכבר תאוה שניה באה, והוא נעדר שמחה כל ימיו, כי התאוה אין לה גבול, ולעולם הוא מלא רצונות שטרם נתמלאו, וגם נפשו עליו תאבל בידיעה כי דרך שאול הולך, חייו אינם חיים לא בזה ולא בבא, עלוב בפי הכל, אין חפצים קרבתו ואין משתעשעים בחכמתו.

כה. אנא יקירי, הדברים יקרים וגורלך בידך, במעט מרץ במעט עוז, נגד העצלות המתועבה, נגד התאוות השפלות

תחילת דרכם של החכמים

כו. ותחלת דרכם של החכמים הוא ההתנשאות מעל החיים הרגילים אשר אין בהם מותר לאדם מן הבהמה, לחיים שיש בהם יתרון מעל השמש, לקבוע קשר בין יצור ליצורו יתברך, ולהתענג בשמירת פקודיו יתברך.

כז. ועל כולם עמל התורה, אשר ממנה פנה, ממנה יתד, וכולה בה, ומינה לא תזוע.

כח. וככל שהאדם מקדים, כן יגדל אשרו והצלחתו, בהיותו כותב על ניר חדש.

חובת ידיעת התורה בגיל צעיר

כט. אמרו ז"ל ליגמר אינש והדר ליסבר, ואמרו ליגמר אינש ואע"ג דלא ידע מאי קאמר, ואמרו בר שיית תקבל וספי ליה כתורא.

הנה קבעו חכמים סדר מסירת התורה לדורות הבאים שיהא העיקר ליגמר בתחלה.

ואם כי ניתן לפרש טעם הדבר בגלל התועלת שבליגמר, שעל ידי הקדמת ידיעת ההלכות הן נקבעים על ניר חדש ויהיו שמורים לזכרון, ולעומת זה הליסבר לא יופסד על ידי האיחור.

לב. אבל נראין הדברים שגם לתועלת הליסבר הדברים אמורים, שבהיות חכמת התורה חכמה אלקית ולא חכמה חיצונית, לא יתכן שיזכה האדם לעדינותה בשילוב אור הפנימי עם אור השכל, אלא עם הקדמת הליגמר.

וכל דף גמרא מכוין את השכל לתלמים הנכונים, ולעומת זה המקדים חקירות השכליות הרי הן נוטות לחכמות החיצונות ונעדרות מן האמת.

לד. ואשר על כן חובת האדם לבניו ללמוד עמהם מסכת אחר מסכת עד אשר בגיל י"ח כבר יהיו בקיאים ברוב הש"ס על כל פנים גמרא רש"י, ובדרך כלל הם יקלטו הדברים בקל, מלבד סדר לימודם במה שקורין בעיון.

לה. וזה יועיל גם להמריצם להתמיד בלימוד, כאשר ירגישו בנפשם שהם רוכשים ידיעות ואוצרות לנצח, וגם יגבה לבם כאשר ישלטו בידיעותיהם ברוב הש"ס, מלבד כל סגולות התורה שבזה.

ניצול ימי הנעורים

לו. בהיות ימי הנעורים כחצים ביד גבור, וכל גדולי הדורות התחילו בקנין גדלותם בימי נעוריהם, ובמעלליו יתנכר נער.

הרי נמצא שהימים הללו ימי הרת עולם הן, והם הקובעים את עתיד האדם בזה ובבא.

לח. וכל התרשלות מועטת בזמן הזה גורמת הפסדים מרובים בעתיד, ולעומת זה כל התאמצות נוספת בתקופה זו מקנה לבעליה אוצרות רבות בעתיד.

לט. ימי הנעורים הם כחצים ביד גבור, והם הקובעים כל עתידו של האדם בזה ובבא. כל החכמים קנו חכמתם בימי הנעורים, וכל הגדולים שבכל הדורות נתגדלו מנעוריהם בדיו הכתובה על ניר חדש.

מ. אין ערוך לתורה הנלמדת באף ברתחת ימי השחרות, והאדם מתעלה על ידה מיום ליום ומשעה לשעה.

מא. עם כניסתכם לישיבה גדולה, השתדלו נא להכנס לגדלות, ישאף כל אחד להיות מן הגדולים לדור העתיד, יחליט כל אחד כי אין בעולם כלום מלבד היות דאבוי ורבא כמו שהוא האמת.

מב. ויראה כל אחד את עצמו כאילו הנו יחיד.

מג. השנים הללו הם קובעים את הימי שנותנו בהם, וממילא גם את יתרון החיים שמעל השמש, ונמצא שהכל מסור בידך, ודע שהגדולים בכל דור ודור נהגו גדלותם כבר בגילך.

מד. אבל חגור חרבך על ירך והוי שונה בקול שעות רבות, והוי כופה את עצמך לזה נגד רצונך.

ימי הנעורים - הליכה בתלם

מה. אמרו חז"ל כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו, והרי זו הלכה, ואמרו שיהא שם שמים מתאהב על ידך וכו'.

מו. ואמרו אל יהי ער בין הישנים ולא ישן בין הערים וכו', ההליכה בתלם נוטעת שרשי אהבה בלב הרואים, כולם אוהדים ומחבבים אותו, והרי הוא משמש לדוגמא, אמנם נפשו בשמי שמים ומחשבותיו במעל השמש, אבל גופו על הארץ ומתהלך ככל בני תמותה עם כולם יחד, ועוד נפשו כעפר לכל.

מז. והשתדל עד כמה שאפשר לא להתבלט בשום שינויים, כי כל המשנה ידו על התחתונה, וחוט של חסד משוך על ההולכים בתלם ושם שמים מתאהב על ידם, והן אם הנידון בשמירת הסדרים, והן אם הנידון בדיבוק חברים, או בקבלת מרות הממונים, ואמרו כל שרוח הבריות כו' ואמרו אל תהי יושב בין העומדים וכו'.

התעסקות בקירוב על חשבון לימוד התורה של צעירים ואברכים

מח. בעיקר הדבר יתכן שהצדק אתו בנוגע לביטול תורה של בני הישיבות.

כי למרות שמצד ההלכה נדחה תלמוד תורה בפני כל מצוה עוברת, אבל בגיל הצעיר שכל ביטול תורה עלול להיות כמכריע בעתידו.

כידוע שכל ביטול גורר ביטול ועל ידי זה נקבע מקומו בין החלשים, וממילא עתידו בין אלו שעולם הזה לחוד ועולם הבא לחוד, הנני רגיל להורות להחמיר.

נא. ומכל שכן בנידון דידן שהם נחלצים להצלת אחרים, ושכל פעולה דורשת יציאה מגדר הרגיל, אשר לפעמים אינה לברכה בעתיד, כי כשמתרגלים לעזות בהכרח להתרחק מעדינות.

נב. ובגלל כל זה גם אני הייתי נמנע מלהכניס לענין בחורים ואברכים בגיל צעיר.

נג. וגם אלו שכבר בין כח לבינה יש לבחור מהם רק אנשים שלא יתבטלו על ידי זה אלא מעט ורק כפי ההכרח.

נד. הננו רגילים לפרש דנידון מצוה שאי אפשר להעשות על ידי אחרים שדוחה תלמוד תורה, דהיינו כשהנידון הוא על מצות תלמוד תורה גרידא, אבל כשהאדם בשנות עלייתו, וכל שעת לימוד קובעת גדלותו בימי שנותנו בהם, בזה אין שום מצוה שדוחה לימודו, דכל עתידו בזה ובבא שקולה הרבה כנגד כל מצוה.

